

Vörös és fekete, avagy a „(re-)konstruált párttörténet”*

„Az igazságot, a kíméletlen igazságot!” – választotta mottójául Danton szavait a 19. század egyik legjelentősebb francia írója, Stendhal. A *Vörös és fekete*-ben a vörös a vér, az erőszak, a fekete a halál színe.

Kende Tamás könyvében a kommunizmusról szóló diskurzus is „vörös és fekete”: ezeket az üdvtörténeti és az összeesküvés-elméleti megközelítés „színeiként” tünteti fel. A rövid, de tömény kilencoldalas bevezető éppen arról győzi meg az olvasót, hogy a NAGY PÁRTTÖRTÉNET újragondolása igenis fontos feladat napjainkban (is)...

A mű a mozgalmi múlt egy fontos szeletének mélyebb megértésére tesz kísérletet. Sikerrel. A helytörténetírás ilyen módon való beemelése a köztörténeti leírásokba nem szokványos, a NAGY TÖRTÉNET lokális adatolása helyett valami egészen mással próbálkozik. A hat nagyobb fejezetet nem elsősorban a kronológiai, hanem a regionális történeti kutatásokból kiolvasható sok-sok történet köti össze.

Az első fejezetben, a „Nagy Terv”-ben annak a Rainer M. Jánostól származó gondolatnak a kifejtését találjuk, sok-sok nemzetközi szakirodalmi példával alátámasztva, hogy a kelet-európai, tehát az itt közelebbről tárgyalt magyar kommunista

* Az intézményes forradalom. Adatok a kommunista párt kulturális és társadalmi történetéhez Borsod-Abaúj-Zemplén megyében (1945–1956). Szerk.: KENDE Tamás. Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltára, Miskolc–Budapest, 2014.

pártokat nem lehet kizárólag egy elidegenedett és távoli hatalom „ágenseinek” tekinteni. Nem állja meg a helyét az állítás, hogy valamennyi kommunista vezető a Kremlből, egyenesen Sztálintól származó parancsot teljesített. Ahhoz, hogy a kommunizmustörténeti képünk kirajzolódjon, vissza kell térni az eredeti „forrásokhoz”, ahhoz a társadalomtörténeti megközelítéshez, mely a párt mentalitástörténetét írja le.

Jól feltett kérdésekkel közelít a válaszadáshoz. Kik alkotják az MKP-t, illetve MDP-t? Mit jelent a párttagság formailag és tartalmát tekintve? Valóban egyoldalú kommunikáció zajlott a párt és a társadalom között? Mi is valójában a propaganda? Vegyültek-e helyi „színek” a vöröshöz és a feketéhez? A szerző szerény. Azt állítja, hogy kérdéseire nem tud egyértelmű választ adni. Pedig a feltárt hiteles adatok, idézett dokumentumok és források feldolgozása az olvasó számára kirajzolja a képet a vizsgált Borsod-Abaúj-Zemplén megyére vonatkozóan feltétlenül, de nagyobb léptékben is.

A második fejezetben a szervezettség legfelsőbb fokáról írva bizonyítja, hogy az MDP taglétszáma, az országos összesítő statisztikák alig mondanak valamit a párttagság lehetséges tartalmáról. Az egyik igazán fontos mutató a tagdíjfizetés mértéke. A kaotikus statisztikák, a sajátos „számháború” mögött a legális parlamenti tömegpárt pártépítési problémái is meghúzódtak. A mítoszrombolást Kende elvégzi: „nyilvánvaló, hogy az MKP egyáltalán nem volt az a szervezet, fegyelmezett tömegpárt, mint azt a szakirodalom állítja, függetlenül annak irányultságától.” (60.)

A szerző felhívja a figyelmet olyan fontos forrásokra, melyek eddig elsikkadtak a párttörténetírás magyarországi szakirodalmában: nevezetesen a falukutatás, a falujárás dokumentumaira. Ezek adták a „többszörös tükröt”, tudósítottak a helyi társadalom mentális, kulturális és politikai állapotáról. A falujáró mozgalom kettős céllal jött létre: egyfelől az MKP népszerűsítése, másfelől az aktuális politikai harc, a párt súlyának megerősítése okán. A korabeli pártsajtó elemzése, a pártpropaganda azt érzékelteti, hogy a falukutatás mint agitációs eszköz milyen szerepet kapott az „elmaradott” vidéken, s hogy a falu-

járó „misszionáriusok” – akár szó szerint is – a világosságot, a fényt vitték be a falvakba.

A fordulat az 1947-es választások után érzékelhető. Az intézményes forradalom felgyorsításának igénye a jelentéseket író falujáró kommunistákban is felmerült. Kende Tamás elemző kritikával vizsgálja az apparatcsikok jelentéseit, a korabeli brosúrákból és a pártvezetők beszédeiből élénk táruló képet. A hagyományos „aprómunka” felett eljárt az idő, felváltotta azt a népnevelés. Ezt a viszonylag lassú folyamatot, a „fejek kicserélését”, a politikai komisszárok megjelenését falun a könyv számomra egyik legizgalmasabb mikrotörténeti elemzése mutatja be: „az abaúji példa” (97–110.). A másik ilyen „gyöngyszem” az „intézményes borsodi falujárás” (124–137.) története.

1952 májusában a párt véget vetett a falujáró mozgalomnak: ez szinte nyom nélkül és csöndben szűnt meg. A falujárás ugyanis nem hozta meg a kívánt áttörést a magyar falvakban, az új típusú parasztság kinevelése kudarcba fulladt, s erről maga a pártsajtó, ha kódolva is, de tudósított.

A könyvben három fejezet foglalkozik a falukutatással. Kende bemutatja a kezdeti „civil kócoság” meglétét a pártiratokban, majd eljut a pártélet államosításával együtt a formalizált „rutin-dokumentumok” bemutatásáig.

A mű utolsó fejezete a pártéletet elemzi az ötvenes években. Ismételten a statisztikák felől közelít témájához, érzékeltetve, hogy miért fontosak az 1952. évi adatok: 1948 után ekkor csökkent első ízben a kommunista párt taglétszáma, mely már valódi csökkenés volt. A kutatást, a vizsgálódást az 1955/1956. évvel zárta le, melyet az iratok elérhetősége és feldolgozottsága indokol.

A történeteket – *nota bene*, a történelmet – jól rekonstruáló történész-szerző szerint a konfliktusokat, amelyeket örökösen belekódoltak az „intézményes forradalomba”, a források segítségével lehet megvilágítani. „Arról van szó, hogy A PÁRT totálisan soha el nem titkolható eredetmítosza és a mindenkori politikája az egyes pártaktivisták tudatában is konfliktushoz, meghasonláshoz vezetett. Az emancipáció, az elidegenedés és a munkakényszer megszüntetését hirdető párt aktivistáinak

a munkakényszer társadalma helyett egyre inkább az intézményesített kényszermunka társadalmának intézményesítésén kellett (volna) dolgozniuk. Az egyre eszméletlenebb pártideológia egyszerre igyekezett saját eredetmítoszát elfedni és propagálni.” (201–202.)

BAZ megyében mintegy 800 falujárás történt egykor. A könyv mellékletében Kende Tamás az ezekre vonatkozó visszaemlékezésből 121-et kiválasztott és feldolgozott. Az élő emlékezet fontos forrásai ezek. A „cseppben a tenger” itt is tükröződik. A mű végén viszont hiányzik a felhasznált források jegyzéke, amit nem helyettesít az imponálóan széles lábjegyzet-apparátus.

Itt ez a több éve várt munka, ez a kiváló elemzés, csak remélni lehet, hogy nem marad visszhangtalan, mint oly sok – jobb sorsra érdemes – inkább helyi vonatkozású mű.

B. Kádár Zsuzsanna